

tartıştığı dört sebep teorisini *Metafizika*'da da gündeme getirerek bunları madde ve sûret (form) olmak üzere ikiye indirgeyip kendi düalist doktrinini bu iki ilke üzerine kurar.

Fizik'in sekizinci bölümünde (kitap) ilk muharrik diye nitelediği Tanrı'yı, O'nun varlığını ve evrenle olan ilişkisini kanıtlamaya çalışan Aristot'un bu bağlamdaki görüşü kozmolojik bir mahiyet arzederken *Metafizika*'da ezeli, ebedî, sonsuz, sınırsız, değişmeyen, daima kendisiyle özdeş olan, bir ve mutlak, hayat ve üstün fazilet sahibi, akıl (mutlak bilinç), âkıl (bilen, akleden) ve ma'kûl (akledilen) sıfatlarıyla nitelediği Tanrı varlığının biricik ilkesi ve gaye sebebidir. Ancak bu üstün niteliklere sahip olan Tanrı kâinattan habersiz, yalnız kendi zâtını bilen ve düşünen saf bir fiildir, dolayısıyla O'nda yaratıcılık vasfı yoktur. Kendisi gibi ezeli olan varlığın gayesi olmanın ötesinde varlıkla herhangi bir ilişkisi bulunmadığından Aristot teolojisinde Tanrı pasif (âtl) bir varlık olma niteliğinden arınmış sayılmaz (Kaya, s. 215-218). Mâ ba'de't-tabîa terimi, felsefenin en temel konusu olan varlık ve bilgi problemleriyle felsefenin bu problemlerini ele alan disiplini için de kullanılmaktadır (bk. METAFİZİK).

BİBLİYOGRAFYA :

Aristoteles [Aristo], *Metafizik* (trc. Ahmet Arslan), İstanbul 1996, s. 81, 296, 454, 463; Kindî, *Resâ'il*, I, 111, 384; Fârâbî, *el-İbâne 'an garazi Aristotâlis fi kitâbi Mâ ba'de't-tabîa* (el-Mecmû' içinde), Kahire 1325/1907, s. 40; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdü), s. 312; İbn Sînâ, *eş-Şifâ' el-İlâhiyyât (1)*, s. 22; Abdurrahman Bedevî, *Aristo 'inde'l-'Arab*, Kahire 1947, s. 9-15, 22-33; Mahmut Kaya, *İslâm Kaynakları ve Filozofları Işığında Aristoteles ve Felsefesi*, İstanbul 1983, s. 203, 207-219, 231-232; W. D. Ross, *Aristoteles* (trc. Ahmet Arslan), İzmir 1993, s. 186-187.

MAHMET KAYA

MA DEXING

(1794-1874)

Çinli müslüman âlim.

Batı Yunnan bölgesinde bulunan Taihe'de (günümüzdeki Xiaguan) doğdu. Ticaretle uğraşan bir ailenin çocuğudur. Daha ziyade Ma Fuchu olarak bilinmekle birlikte Yunnanese müslümanları arasında en yüksek dinî rütbeye sahip olduğu için Ma Lao Baba ve Yûsuf isimleriyle de anılır. Buhârî soyundan Seyyid Ecel Şemseddin'in torunu olduğu, din âlimleri yetiştirmiş olan ailesi tarafından İslâmî geleneklere göre eğitildiği söylenir. Bunun-

la birlikte Batı kaynakları onun mahallî Çin okulunda okuduğunu ve bu sırada Çin klasiklerine vâkıf olduğunu ileri sürer. İslâm dini ve Arapça eğitimine medresede devam ederek "ahung" olan Ma Dexing eğitimini, Shanxi'de Hu Denzhou'nun dördüncü nesil talebesi Zhou Baba'nın yanında sürdürdü, daha sonra öğretmenlik mesleğine başladığı ve çok sayıda medrese açtığı yer olan Yunnan'a döndü.

Ma Dexing, politik ihtirasları olmamasına rağmen 1857'de Doğu Yunnanese müslümanlarının lideri olarak ilân edildi ve bu yüzden 1855-1873 Yunnanese isyanıyla ilişkilendirildi. Ancak İslâm ile Konfüçyanizm'in kan dökmeye karşı olmasından dolayı Ma Dexing silâhlı mücadele verenleri fikirlerinden vazgeçirdi, müslümanların meşrû yollardan hak arayışında bulunmaları gerektiğini savundu. Olaylar esnasında Yunnan'ın Manchu hükûmetiyle barışçı bir çözüm arayışında bulunmasına rağmen onlarla mücadele eden müslüman direnişçilere mânevî desteğini de sürdürdü.

Bir müddet sonra liderliği bırakan Ma Dexing kendini dinî hizmetlere adadı; Manchu tarafından Yunnan şeyhülislâmı rütbesiyle ödüllendirildi. Bu teveccühü Manchu'dan bir barış işareti olarak değerlendiren Ma Dexing, Batı Yunnan'da Du Wenhiu başta olmak üzere müslüman direnişçi liderleri ikna etmeye ve Manchu'nun önerdiği ateşkes teklifini kabul ettirmeye çalıştı. Ancak bu öneriyi benimsemeyen Du Wenhiu yenilerek idam edildi. Direnişçilerin Manchu tarafından bastırılması ve müslümanların toplu halde öldürülmesinden sonra Ma Dexing, Yunnan valisinin uyguladığı zulüm ve baskılara rağmen ülkesini terketmedi. 1874 yılında direnişle doğrudan ilişkisi bulunmakla suçlandı, nihayet camide Kur'an okurken şehid edildi.

Ma Dexing Çin İslâm tarihinde ileri görüşlü, uzlaşmacı ve İslâm'ı savunan bir kişi olarak tanınmıştır. İslâm ile Konfüçyanizm'i uzlaştırma hususunda kendisinden öncekileri takip etmiş ve dünya görüşü evrensel kardeşlik ve yardımlaşma ilkeleri üzerine kurulmuştur. Ona göre İslâm'ın Allah'ı Konfüçyanizm'in Tian'ıdır, çünkü her ikisinin de birliğine ve âlemin tek yaratıcısı olduğuna inanılmaktadır. Ma Dexing, ayrıca İslâmî kozmoloji anlayışını yorumlamak için Song-Ming okulunun metafizik ilkelerinden yararlanmıştır. Ona göre Konfüçyüs ve talebelerinin öğretileri İslâm ile uyusmaktadır.

Çalışmaları İslâm ile Konfüçyanizm arasında bir uzlaşma vasıtası olarak kabul edilen Ma Dexing'in talebeleri onun çalışmalarının müslüman ve Han topluluklarına barış getirdiğine inanmış, Han Çin âlimleri de Ma Dexing'in ilkelerinin aralarındaki çatışmayı yavaşlatabileceğine kanaat getirmişlerdir. Bu âlimler, onun çalışmalarının tıpkı Konfüçyüs ve Mencius'un ahlâk klasikleri gibi hizmet gördüğünü ifade etmişlerdir. İslâmî inançları savunma esasına dayanan bu uzlaştırma metodu sayesinde Ma Dexing, Çin'e has unsurlar taşıyan bir İslâm anlayışı ortaya koymuştur.

Üretken bir âlim olan Ma Dexing, Arapça ders notlarından Kur'an tefsirine kadar çok çeşitli alanlarda eser kaleme almıştır. Otuzu aşan eserlerinin çoğu müslümanlara dinî inançları ve dinî terimleri öğretmek amacıyla yazılmıştır. Bunların içinde en tanınmış 1841'de çıktığı hac yolculuğunu anlatan Arapça seyahatnâmesidir. Öğrencisi Ma Anli'nin *Chaojin* adıyla Çince'ye çevirdiği eser (Yinchuan 1988) Batılı Çin uzmanları tarafından onun en iyi çalışmalarından biri olarak kabul edilir. Eser, Çinli bir müslümanın kaleme aldığı ilk hac seyahatnâmesi olması yanında Ma Dexing'in hayatının en önemli bir safhasını da aydınlatmaktadır. Ma Dexing'in *Sidian Yaohui* (dört kanunun özeti) adlı eseri (Xining 1988) onun dinî ve ilmi seviyesini göstermesi açısından önemlidir. Müellifin İslâm inançlarını oldukça başarılı bir yöntem ve üslûpla ortaya koyduğu kitap dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm imanın şartları, ikinci bölüm namazın önemi, üçüncü bölüm hayat ve ölüm hakkındadır. Üçüncü bölümde dünya hayatıyla öteki âlemi anlatan müellif, bu konuda sadece Sünnî anlayışı vererek sapık inanışları reddetmekle kalmamış, ayrıca mevcut Çin kültüründen etkilenen Çinli müslümanların inançlarındaki müphem noktaları da aydınlatmaya çalışmıştır. Eserin dördüncü bölümünde iyi ve kötünün ne olduğu anlatılmaktadır. Burada İslâm'daki çeşitli mezheplerin ve tarikatların doktrinleriyle bunların kaynaklarını açıklayan müellifin bu kitapta ortaya koyduğu İslâm ve Konfüçyanizm hakkındaki tesbitleri, onun kendisinden öncekilerin hiçbir zaman ulaşamadığı dinî ve felsefî derinliğini gözler önüne sermektedir. Eser Çinli müslüman tarihçiler tarafından da takdir edilmiş, İslâmî Çin edebiyatının en kapsamlı ve sistematik ürünü olarak değerlendirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

F. Garnier, *Voyage d'exploration en Indo-Chine*, Paris 1873, II, 490-492; E. Rocher, *La province du Yunnan*, Paris 1879, II, 46-47, 338-349; M. G. Deveria, "Origine de l'Islamisme en Chine", *Centenaire de l'école des langues orientales vivantes: 1794-1895*, Paris 1895, s. 305-355; M. Broomhall, *Islam in China*, London 1910, s. 134-137; Na Guochang, "Islanjiao Dashi Ma Dexing", *Qingdai Zhongguo Islanjiao Lunji*, Yinchuan 1981, s. 133-147; Pin San, "Ma Fuchu Xianshen Shilue", *Zhongguo Islanjiaoshi Cankao Zhiliao* (ed. Li Xinghua et al.), Yinchuan 1983, s. 580-590; Bai Shou'i, "Ma Dexing", *Zhongguo Musilin*, III/4 (1983), s. 2-6; Yao Guonian, "Ma Fuchu Xiangqing Bian", *Chuxiong Shizhuan Xuebao*, II (1989), s. 8-13.

N. CHANG-KUAN LIN

MA HUA-LUNG

(1810-1871)

Nakşibendiyye-Cehriyye tarikatı
şeyhlerinden Çinli âlim.

Çin'in kuzeybatısında Ning-hsia bölgesinin Ling-chou şehrinde doğdu. Künyesi Tabîullah'tır. İlk dinî-tasavvufî eğitimini Kuan Li-yeh Abdülkâdir ve Şeyh Kin Fu'dan aldı. Daha sonra, Nakşibendî-Cehri şeyhi olan babası Ma Yi-te Muhammed Sâfi Hakikullah'ın yanında tahsilini tamamlayarak "ahung" (âlim) icâzeti aldı. Kısa bir süre Lü-ch'i denilen taşra polis gücünde kumandan olarak görev yaptı.

Ma Hua-lung, 1849'da Cehriyye'nin beşinci şeyhi olarak babasının yerine geçtiğinde tarikat geniş bir alana yayılmıştı. Şeyhlik makamına geçmeden önce Çin, Türkistan, Mançurya ve Moğolistan'da ticaretle meşgul olarak büyük bir servet edinen Ma Hua-lung, posta oturduktan sonra tüccar müridleri vasıtasıyla tarikatı daha geniş bir alana yaymaya çalıştı. Cehriyye mensuplarıncâ "dört büyük vezir" olarak anılan en yetkin dört halifesinden Kuan Li-yeh Fu-chiang bölgesinde, Tan Li-yeh Kin-chi bölgesinde, Chang San-yeh Shu-chou bölgesinde, Tou Tai-yeh Niu-mu bölgesinde irşad faaliyetlerinde bulundu Ma Shih-ling Muhammed Şemseddin ise onun Yunnan bölgesindeki halifesiydi.

Cehriyye mensupları onun liderliğinde kendi "dârülsislâm"ını oluşturarak dinî ve ekonomik işlerini cemaat içinde yürütmeye başladılar. Çin hükûmeti bu yapılanmayı kendisi için ciddi tehdit oluşturan gizli bir dinî topluluk olarak değerlendirdi. 1862'de T'ung-chih'in kuzeybatılı müslümanları isyan ettiğinde Ma Hua-lung o bölgedeki bütün müslümanların mânevî

lideri konumuna geldi. O da kendini, bütün kuzeybatı bölgesi Çinli müslüman topluluklarının lideri anlamına gelen "tsung-ta ahung" (büyük imam) olarak görmeye başladı. Tarikatın merkezini Ning-hsia bölgesindeki Kin-chi-pao'ya kurdu ve başlattığı isyanı oradan yönetti. Bu isyanı, tarikatın kurucusu Ma Ming-hsin zamanından beri devam eden dinî-politik bir hareket olarak görmek mümkündür. Daha önce Yunnan'da kuzeybatı bölgesindeki Çinli müslümanlar baş kaldırmış ve Sultan Süleyman Tu Wen-hsiu liderliğinde Ta-li Sultanlığı'nı kurmuşlardı. Ma Hua-lung'un başında bulunduğu isyanla bu isyan arasında bir bağ vardı. Ma Hua-lung'un halifeleri Ta-li Sultanlığı bölgesinde hem dinî meselelerde hem askerî kampanyalarda oldukça etkili olmuşlar, Ma ve Tu birbirlerine bilgi, silâh ve erzak yardımında bulunmuşlardı.

Yeterli silâhlara sahip bulunmamaları ve tarikata mensup olmayan müslümanların hareketten ayrılarak hükûmete destek vermeleri sebebiyle Ma Hua-lung başarıya ulaşmayıp teslim oldu. Taraftarlarının hayatını kurtarmak için aile mensuplarını orduya teslim etti. Ailenin yetişkin erkekleri öldürüldü. Oğlan çocukları iğdiş edilerek kadınlarla birlikte sürgüne gönderildi. Bir kısmı da Han Çinlileri'nin resmî görevlilerine köle olarak satıldı. Ma Hua-lung'un fedakârlığı Cehri'lerin katliamını önleyemedi. Kendisi de 13 Ocak 1871'de şehid edildi. Kendisinin ve içlerinde büyük oğlu Ma Yao-pang'ın da bulunduğu üç halifesinin başları Beijing'e gönderilerek halka açık yerlerde teşhir edildi. On yıl boyunca Çin'in her tarafında teşhir edildikten sonra Lan-chou şehrine getirildi. Ma Ming-hsin'in neslinden gelen şeyh Ma Yuan-chang Riyâzüddin Muhammed Nûr Siddîkullah'ın yerel yöneticiler nezdindeki teşebbüsüyle Ma Hua-lung'un başı Chang-chia chuang bölgesinde Wa-ch'uang-kou Camii'nin minberinin altına gömüldü. Daha sonra başı ile cesedi birlikte Shuen-hua-kang'da defnedildi. "Seyyidüşşühedâ" unvanı verilen Ma Hua-lung'un kabri bugün Kuzeybatı Çin'de türbe haline getirilmiş olup müslümanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Ma Hua-lung'un serveti sebebiyle hiç kimseye üstünlük taslamadığı ve ayrım gözetmeksizin bütün fakir müslümanlara yardım ettiği nakledilir. Ayrıca çok belîğ hutbeler irad etmesi ve gösterdiği kerametler sebebiyle müridleri tarafından büyük bir velî olarak kabul edilmiş, hatta tarikatın kurucusu Ma Ming-hsin'den bile üstün görülmüştür.

Ma Hua-lung'dan sonra Cehriyye silsilesi iki kola ayrıldı. Pei-Shan Pai (kuzey-tepe) diye adlandırılan kola Ma Ming-hsin'in torununun oğlu Ma Yuan-chang Riyâzüddin Muhammed Nûr Siddîkullah, Nan-chuan Pai (güney-nehir) diye adlandırılan kola da Ma Hua-lung'un sürgüne gönderilen torunu Ma Chin-cheng Muhammed Sâdık Hilâlüddin şeyh oldu. Bununla birlikte Çin İslâm tarihinin önemli şahsiyetlerden biri olan Ma Hua-lung'dan sonra Çinli müslüman liderlerden hiçbirisi onun yerini dolduramamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Henri D'Ollone, *Recherches sur les musulmans chinois*, Paris 1911, s. 263-278; *Hui-min Chi-yi* (ed. Shou-yi Bai), Shanghai 1953, III-IV; *Gan-ning-qing Shi-lue* (ed. Shou-qí Mu), Taipei 1972, VI-VII; Cheng-zhi Zhang, *Xin Ling Shi, jie-kai jeheline de Sheng-yu zhi Mi*, Taipei 1977; Ma Tong, *Zhong-guo yi-si-lan Jiao-pai yu Men-huan Zhi-du Shi-lue*, Yinchuan 1995; Chang-Kuan Lin, *Zhong-guo Hui-jiao zhi Fazhang ji qi Yün-dong*, Taipei 1996, s. 99-103, 114-118.

N. CHANG-KUAN LIN

MÂ LÂ

YESEU'I-MUHADDİSE CEHLÜH

(مالایس المجتذ جهله)

Meyyânîşi (ö. 581/1185) tarafından kaleme alınan usûl-i hadîse dair eser (bk. MEYYÂNÎŞİ).

MA LIANYUAN

(ö. 1903)

Çinli müslüman âlim ve eğitimci.

1840'larda, Orta Asya (Dayin) menşeli geleneksel "ahung" (din âlimi, hoca) ailesinin çocuğu olarak Yunnan'ın ortalarında bulunan Xinxing ilçesinde (günümüzde Yuxi) doğdu. Diğer Çince ismi Zhiben, İslâmî adı ise Nûrulhak'tır. Kendi ifadesine göre ailesi, Hz. Muhammed'in torunu olan Buhara Sultanı Abdülmelik b. Abdülazîz'in yirmi birinci neslinden gelmektedir.

Çocukluğunda babasının yanında Arapça, Farsça ve Çince kitaplar okuyarak İslâmiyet'i öğrendi. Yirmi iki yaşında Hexi Müslüman Cemaati'nin ahungu olarak tayin edildi ve onlara ileri seviyede İslâmî dersler verdi. Bu dönemde Yunnan'da siyasi karışıklıklar ortaya çıkmış ve pek çok din âlimi cami ve medreselerden ayrılarak hükûmetin hizmetine girmişti. Ülkeyi terkeden Ma Lianyuan, 1869'da hocası Ma Dexing'in yolunu takip ederek dayısıyla